

Opiskelijat oppitunnin aktiivisina toimijoina

Saija Merke: *Opiskelijoiden aloittamat kysymyssekvenssit suomi vieraana kielenä -oppitunnin voimavarana*. Helsinki: Helsingin yliopisto 2016. 119 s. (+ liitteet). ISBN 978-951-2192-9.

Saija Merken väitöskirja *Opiskelijoiden aloittamat kysymyssekvenssit suomi vieraana kielenä -oppitunnin voimavarana* edustaa keskustelunanalyttistä lähestymistapaa vieraan kielen oppimisen tutkimukseen (CA-for-SLA). Tarkasteltavana on kysyminen sosiaalisena, oppimismahdollisuuksia luovana toimintana yliopistotasoisessa luokahuonevuorovaikutuksessa. Artikkelimuotoinen teos alkaa noin sadan sivun pituisella yhteenveto-osuudella, jossa esitellään tutkimuskohde ja valittu lähestymistapa (luvut 1–3), saadut tulokset (luvut 4–7) sekä niiden käytännön sovelluksia (luku 8). Teoksen toisen osan muodostavat neljä erillistä julkaisua, joita yhdistävänä tutkimuskysymyksenä on se, millaisia toimintasekvenssejä syntyy, kun opiskelija tekee oppitunnilla oma-aloitteisesti kysymyksen, ja miten nämä toimintasekvenssit tukevat oppimisprosessia. Osajulkaisuissa tutkimuksen pääkysymystä lähestytään seuraavien ilmiöiden kannalta: tunneilmaukset vuorovaikutusta jäsentämässä, odotuksenvastaisuuden ilmaiseminen kysymyksellä, normien horjuttaminen ja rakentaminen, selittämisen tarve sekä pyrkimys yhteisymmärryksen saavuttamiseen.

Tutkimusasetelma

Tutkimuksen kulku noudattaa etnometodologisen keskustelunanalyysin periaatteita. Tutkimusongelma on noussut esiin aineistosta, joka on kerätty kahden eri ajanjakson aikana ranskalaisessa yliopis-

tossa pidetyiltä suomen kielen alkeis- ja jatkokursseilta. Videoituja opetustilanteita on yhteensä noin 15 tunnin verran. Tutkimukseen osallistuneet opiskelijaryhmät ovat pienehköjä (5–9 henkeä). Opiskelijat käyttävät aineistossa työskentelykielenään ranskaa, ja niin tekee opettajakin, joka kuitenkin toisinaan esittää vuoronsa myös suomeksi. Varsinaiseksi tutkimuskohteeksi on poimittu reilut 70 kysymyssekvenssiä, jotka alkavat opiskelijan esittämällä, opeteltavana olevan kielen kielioppia tai sanastoa koskevalla kysymyksellä.

Tutkimuskysymysten asettelulle tarjoaa lähtökohdan klassinen kolmiosainen opetusyksi OPETTAJAN KYSYMYS – OPPIJAN VASTAUS – OPETTAJAN PALAUTEVUORO (Sinclair & Coulthard 1975; Mehan 1979: 52–54), joka normittaa luokahuonevuorovaikutusta institutionaalisenä keskusteluna. Opiskelijoiden aloittamat kysymyssekvenssit muodostavat roolijaoltaan opettajajohtoisien syklin käänteisen version: kysyjänä on opiskelija, ensisijaisena vastaajana opettaja ja palautteen antajana kysymyksen esittänyt opiskelija. Huomion kiinnittäminen oppijan aloitteellisuuteen ja aktiiviseen toimijuuteen vieraan kielen oppitunnilla ei ole sinänsä uutta, mutta Merken aineisto poikkeaa aiemmin tutkituista tilanteista siinä, että opiskelijat esittävät kysymyksiä omalla äidinkielellään.

Analyseista ja tuloksista

Yhteenveto-osassa tutkimustulosten esittely alkaa artikkelien yhteenvedoilla (luku 4). Sen jälkeen luodaan koosteenomainen katsaus kysymyssekvenssien sisällöllisiin, rakenteellisiin ja toiminnallisiin piirteisiin (luku 5), käsitellään kysymisen ja tie-

tämisen moraalisuutta (luku 6) ja analysoidaan yhteisymmärryksen ja erimielisyyksien dynamiikkaa luokkahuonevuorovaikutuksessa (luku 7).

Merkeä kiinnostaa opiskelijoiden oma-aloitteisessa toimijuudessa ensinnäkin se, mikä saa opiskelijan esittämään kysymyksen ja millaisessa sekventiaalisessa kontekstissa se tapahtuu. Tutkitussa aineistossa yksi kysymysten tyyppillinen paikka ovat siirtymäkohdat, joissa edellä ongelmattomasti edennyt opettajajohtoinen kysymyssykli on sulkeutumassa ja joissa olisi mahdollista siirtyä uuteen työvaiheeseen. Tutkimuksessa korostuu, että kysymyksen esittäminen edellyttää opiskelijalla olevan aiempaa tietoa kysytävästä rakenteesta. Kysymyksen herättää oppitunnilla esillä olevaa kielellistä seikkaa koskeva havainto, joka on ristiriidassa aiemman tiedon kanssa.

Merke käyttää opiskelijoiden kysymysten episteemisen taustan analyysissa sakalaisesta sosiologisesta tutkimuksesta peräisin olevaa *moraalisen kommunikaation* (Bergmann & Luckmann 2013 [1999]) käsitettä. Moraaliseen kommunikaatioon liittyvät esimerkiksi opiskelijoiden odotukset siitä, että opettajan antamat tiedot ovat todenmukaisia ja että tieto kumuloituu opetuksessa järjestelmällisesti. Toisaalta myös kysymyksen esittäväältä yliopisto-opiskelijalta odotetaan episteemistä vastuuta kysymyksen oikeutuksesta.

Toinen työssä keskeinen käsite on *intersubjektiivisuus*, jolla tarkoitetaan kahden subjektin suuntautuneisuutta toisiinsa eli ihmisen kykyä toimia yhteistyössä toisen kanssa. Opiskelijoiden kysymykset keskeyttävät meneillään olevan opettajajohtoisen työjärjestyksen ja tuovat ilmi erimielisen tai kriittisen näkökulman esillä olevaan kielenilmiöön tai sen esittämistapaan. Opiskelijoiden kysymykset synnyttävät näin tilanteen, jossa yhteisymmärrys horjuu. Opetustilanteen luonteesta ja siihen liittyvästä tiedollisen asymmetrian asetelmasta johtuu Merken

mukaan se, että opiskelijan oma-aloitteiset vuorot tulkitaan varmistusta tai selitystä hakeviksi, olivatpa ne muodoltaan kysyviä tai eivät. Opettajan ja opiskelijakavereiden tapa reagoida kysymysvuoroihin osoittaa, että oppituntikeskustelussa – kuten artikeskusteluissakin – pyritään ongelman ilmetessä yhteisymmärryksen palauttamiseen.

Yhteenvedo-osion päätösluvussa otetaan kantaa keskustelunanalyttisen tutkimuksen tulosten yleistettävyyteen ja siihen, millaista uutta tutkimustietoa käytetyllä menetelmällä saadaan esiin kielen oppimisesta. Merken tutkimuksessa merkittävänä tuloksena (myös käytännön implikaatioiden kannalta) voi pitää sitä, mitä se kertoo opiskelijoiden suhtautumisesta vieraaseen kieleen oppimisen kohteena ja sen opettamiseen kohdistuvista odotuksista.

Artikkelit

Väitöstutkimuksen ytimen muodostavista artikkeleista ensimmäinen, *Kielen opiskelu ja tunteet: Affekti jäsentämässä opiskelijoiden aloittamia kysymyssekvenssejä vieraan kielen oppitunneilla*, on julkaistu *Virittäjässä* vuonna 2012. Siinä esitellään suomenkieliselle lukijakunnalle opiskelijoiden aloittamien kysymyssekvenssien rakenne. Sen jälkeen keskitytään tarkastelemaan sitä, miten tunteiden, kuten yllätyksen, turhautumisen tai huvittuneisuuden ilmaiseminen kysymyssekvenssien eri positioissa tai sen lomaan sijoittuvassa sivutoiminnassa, joka muodostuu muiden opiskelijoiden kommentista, vaikuttaa osallistumiskehikon muotoutumiseen, keskustelun kulkuun ja yhteisymmärryksen sekä yhteisyyden tunteen rakentumiseen.

Toinen artikkeli, *Exprimer et gérer des désaccords à laide de relations contrastives en cours de langue : la question causale et l'interrogation totale adversative* (tulossa a), joka on hyväksytty *Cahiers de Praxé-*

matique -aikakauslehteen, on kokoelman kirjoituksista selvimmin orientoitunut kysymysvuorojen kielellisiin piirteisiin. Merke vertailee siinä kahdenlaisia kysymyksiä, joita opiskelijat käyttävät eriävän näkökulman esiin tuomiseen: kausaalisia *pourquoi* ('miksi') -kysymyksiä ja adversatiivisella *mais* ('mutta') -partikkelilla alkavia varmistuskysymyksiä. Kumpikin kysymystyyppi implikoi aiemman ja uuden tiedon välistä ristiriitaa tai annettujen selitysten riittämättömyyttä. Huomattavaa niiden muotoilussa on, että ne nostavat ymmärrysongelman suoraan valokeilaan ja tekevät opettajasta selitysvollisen. Kysymystyyppit eroavat sen suhteen, millaista tiedollista pääsyä ne osoittavat kysyttävään asiaan ja millaista jatkoa ne projisoivat. Adversatiivinen varmistuskysymys, johon sisältyy usein topiikkaalista siirtymää merkitsevä lohkeama vasemmalle, testaa aiemmin opittujen sääntöjen tai kielitiedon pätevyyttä. Hyvä esimerkki tästä on erään verbimuodon herättämä reaktio *mais le présent ça fait pareil non* 'mutta presensmuoto (han) on sama eikö' (artikkelin esim. 2). Kielteisesti muotoillut *pourquoi*-kysymykset, kuten *pourquoi on a pas l'accusatif comme c'est dénombrable* 'miksei siinä ole akkusatiivi kun se [sanan referentti] on jaoton' (artikkelin esim. 1), taas toimivat protestina oletetun säännön rikkomisesta.

Kolmas artikkeli *Tackling and establishing norms in classroom interaction: Student requests for clarification* ilmestyy Suomessa toimitettavassa kokoomateoksessa (tulossa b). Se paneutuu selitystä hakeviin kysymysvuoroihin siitä näkökulmasta, millaisia normatiivisia odotuksia ne implikoivat opiskelijoilla olevan itse opittavasta kielestä ja siitä saadusta opista. Merke esittää, että kieliopin sääntöihin ja niiden ennustettavuuteen kohdistuvat odotukset ovat verrattavissa sosiaalisia normeja ja niiden moraalista ulottuvuutta koskeviin odotuksiin. Opiskelijoiden kysymykset nostavat siis pintaan käsityk-

siä oikeasta ja väärästä. Artikkelissa tutkitaan sitä, miten opettaja ja muut opiskelijat reagoivat erimielisyyden ilmaisuun. Reaktiot riippuvat siitä, pidetäänkö kysymystä oikeutettuna vai ei. Käy ilmi, että opiskelijakaverit osallistuvat herkästi ongelmakohtien selvittämiseen silloin, kun heidän oma käsityksensä puheena olevasta asiasta poikkeaa kysyjän oletuksesta. Kysymyssekvenssit nähdään toiminnallisina ympäristöinä, joissa kielenoppimisprosessi kietoutuu yhteen sosiaalisten sääntöjen ja odotusten kanssa.

Neljäs artikkeli *Establishing the explainable in Finnish-as-a-foreign-language classroom interaction: Student-initiated explanation sequences* on ilmestynyt hiljattain *Learning, Culture & Social Interaction* -aikakauslehdessä (2016). Siinä keskitytään kysymyssekvensseihin, joissa syntyvää toimintaa voi luonnehtia selittämiseksi. Erityistä huomiota saa se, miten opiskelijoiden kysymyksistä saattaa syntyä monenkeskistä vuorottelua, johon osallistuvat opettajan lisäksi opiskelijakaverit ja jossa neuvotellaan siitä, mikä on itse selitettävänä oleva asia. Esimerkit havainnollistavat sitä, että yhteisymmärrys selityksen kohteesta on edellytys tyydyttävän selityksen antamiselle. Artikkelissa esitetään, että opiskelijan kysymyksestä alkaneet selityssekvenssit ovat oppimislanteina merkittäviä paitsi siksi, että niissä käsitellään opiskelijoiden itsensä tärkeinä pitämiä seikkoja, myös siksi, että ymmärrysongelmien selvittely yhteisprojektina antaa opiskelijoille mahdollisuuden toimia hetkellisesti opittavan kielen asiantuntijoina.

Lopuksi

Merken työstä heijastuu hänen perehtyneisyyteensä keskusteluanalyttista vie-raan kielen oppimisen tutkimusta edustavaan kirjallisuuteen. Artikkelien kysymyksenasettelu esitellään keskustelevasti ja suhteuttaen ne aiempiin tutkimuksiin.

Artikkelikokonaisuudessa on ansiokasta sen monikielisyys ja julkaisukanavien moninaisuus, jotka edesauttavat tutkimustulosten tunnetuksi tulemistä erilaisissa tutkijapiireissä.

Yhtenäisenä lukukokemuksena neljä artikkelia ovat jossain määrin toisteisia. Niillä kaikilla on yhteinen tutkimuskohde, vaikkakin tarkastelun keskipisteenä olevat ilmiöt vaihtelevat. Päällekkäisyyden vaikutelmaa synnyttää myös se, että aineistoesimerkit, joiden yksityiskohdainen analyysi on työssä pääosassa, ovat eri julkaisuissa osittain samoja.

Kysymyssekvenssien toiminnalliseen ulottuvuuteen painottuvassa analyysissä lähestymistapa on multimodaalinen, eli tarkastelun kohteena ovat paitsi vuorotellen kielelliset myös ei-kielelliset ainekset. Tutkimustulosten raportoinnin kannalta tämä ei ole täysin ongelmatonta. Kysymys on konkreettisesti siitä, miten siirtää toiminta paperille niin, että se on lukijan hahmotettavissa kohtuullisella vaivalla. Litteraatiot käännošriveineen ja ei-kielellistä toimintaa osoittavine merkintöineen ovat myös väistämättä tilaa vieviä. Tämä on johtanut neljännen artikkelin paperiversion taitossa kuvina käsiteltyjen esimerkkien pienentämiseen siinä määrin, että niistä osan lukeminen on hankalaa.

Merken väitöstutkimus on aineistonsa puolesta ainutlaatuinen kontribuutio tutkimustraditioon, joka koskee suomen kielen oppimista vieraana kielenä. Siitä ei niinkään selviä se, miten oppijat puhuvat suomea, vaan se, miten he puhuvat suomen kielestä. Tutkimusta lukiessa voi vakuuttua esimerkiksi siitä, että kielioppi-terminologia, jonka avulla kielestä pystyy keskustelemaan, olivatpa termit kohdallaan tai eivät, on ranskalaisopiskelijoille tärkeä, oppimista jäsentävä tekijä.

OUTI DUVALLO
etunimi.sukunimi@inalco.fr

Lähteet

- BERGMANN, JÖRG – LUCKMANN, THOMAS 2013 [1999]: *Moral und Kommunikation*. – Jörn Bergmann & Thomas Luckmann (toim.), *Kommunikative Konstruktion von Moral. Band 1: Struktur und Dynamik der Formen moralischer Kommunikation* s. 13–36. Mannheim: Verlag für Gesprächsforschung. <http://www.verlag-gespraechsforschung.de/2013/pdf/moral.pdf> (15.11.2016).
- MEHAN, HUGH 1979: *Learning lessons. Social organization in the classroom*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- MERKE, SAIJA 2012: Kielen opiskelu ja tunteet. Affekti jäsentämässä opiskelijoiden aloittamia kysymyssekvenssejä vieraan kielen oppitunneilla. – *Virittäjä* 116 s. 198–230.
- 2016: Establishing the explainable in Finnish-as-a-foreign-language classroom interaction. Student-initiated explanation sequences. – *Learning, Culture & Social Interaction* 9 s. 1–15.
- (tulossa a): Exprimer et gérer des désaccords à l'aide de relations contrastives en cours de langue : La question causale et l'interrogation totale adversative. – *Cahiers de Praxématique*.
- (tulossa b): Tackling and establishing norms in classroom interaction. Student requests for clarification. – Elisabeth Couper-Kuhlen, Marja Etelämäki & Ritva Laury (toim.), *Linking clauses and actions in interaction*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SINCLAIR, JOHN MACHARDY – COULT-HARD, RICHARD MALCOLM 1975: *Towards an analysis of discourse. The English used by teachers and pupils*. London: Oxford University Press.